

माध्यमिक नेपाली भाषापाठ्यक्रमको समीक्षात्मक मूल्याङ्कन

भारती अधिकारी

सानोठिमी क्याम्पस, सानोठिमी भक्तपुर

adhikaribharati30@gmail.com

लेखसार : प्रस्तुत लेख माध्यमिक नेपाली भाषापाठ्यक्रमको समीक्षासँग सम्बन्धित रहेको छ । यस लेखमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा वि. सं. २०७१ सालमा माध्यमिक तह कक्षा ९ र १० का लागि निर्मित नेपाली भाषापाठ्यक्रमको तत्वगत समीक्षा गरिएको छ । यस आलेखको उद्देश्य माध्यमिक नेपाली भाषापाठ्यक्रमको समीक्षण गर्नु, भाषापाठ्यक्रमको परिचय दिनु, अङ्गहरू तथा समीक्षाका आधारहरू निरूपण गर्नु, तत्वगत विवेचना गर्नु, सबल र दुर्बल पक्षहरू निरूपण गर्नु रहेका छन् । यसमा भाषापाठ्यक्रमका तत्व अन्तर्गत पाठ्यक्रमको परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विधाको क्षेत्र, क्रम तथा विस्तृतीकरण, सिकाई सहजीकरण प्रक्रिया र मूल्याङ्कन प्रक्रियाको चर्चा गरिएको छ । भाषापाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष बनाउने प्रयत्न गरिएको, पाठ्यक्रमलाई उपयोगी, प्रयोगात्मक र व्यावहारिक बनाइएको, भाषिक सक्षमतालाई महत्व दिइएको, सिपमा आधारित भई सिकाइ उपलब्धि निर्धारण गरिएको क्षमता अभिवृद्धि गर्न रचनामुखी विषयवस्तु राखिएको, विधा तथा पाठ्य विषयको छनोट र स्तरगत उपयुक्ततामा पर्याप्त ध्यान दिइएको नस्ता निष्कर्ष निकालिएको छ ।

मुख्य शब्दावली : भाषापाठ्यक्रम, पाठ्यक्रमका तत्व, सक्षमता, सिकाइ उपलब्धि, ।

प्राप्त मिति : १४, अक्टोबर, २०२२, स्वीकृत मिति : १३, नभेम्बर, २०२२, प्रकाशित मिति : १२, डिसेम्बर, २०२२

अध्ययनको पृष्ठभूमि

भाषा शिक्षणका लागि तयार पारिएको विस्तृत योजना नै भाषापाठ्यक्रम हो । नेपाली भाषाको पाठ्यक्रम नेपाली भाषाका भाषिक सिपको सक्षमतामालाई जोड दिएर तयार पारिएको हुन्छ । वर्तमान माध्यमिक नेपाली पाठ्यक्रमका माध्यमबाट नेपाली समाजको सामाजिक, सांस्कृतिक तथा आर्थिक विविधताको सम्मान गर्दै सामाजिक व्यवहारको विकास गर्ने लक्ष्य राखिएको छ (माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७१) । यसमा तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धिका साथै तिनीहरूको परिपूर्तीका लागि बहुविध विधाका र भाषातत्वहरूको युक्तियुक्त अभिनिर्देशन गरिएको छ । यसमा भाषा शिक्षणमा आवश्यक पर्ने सिकाई सहजीकरण प्रक्रिया तथा मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई पनि क्रमबद्ध रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत आलेखमा माध्यमिक नेपाली पाठ्यक्रमको समीक्षात्मक टिप्पणी तथा सरोकारवालाहरूका प्रतिक्रियाहरूको विवेचन गरिएको छ ।

भाषा शिक्षणको योजनाबद्ध शैक्षणिक दस्तावेजलाई भाषापाठ्यक्रम भनिन्छ । यस्तो दस्तावेजमा के पढाउने, कसलाई पढाउने, किन पढाउने, कसरी पढाउने, कसरी पढाउने, कहाँ पढाउने, कहिले पढाउने कसले पढाउने जस्ता प्रश्नको वस्तुगत जवाफ समाविष्ट गरिएको हुन्छ (शर्मा र शर्मा, २०७३) । भाषा शिक्षणका लागि योजनाबद्ध रूपमा तयार पारिएको पाठ्यक्रमलाई भाषापाठ्यक्रम भनिन्छ (शर्मा र पौडेल, २०६८) । यो भाषाका चार सीप : सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइको विकासका लागि अभ्यास र प्रयोगात्मक किसिमले तयार पारिएको हुन्छ । अर्थात् भाषापाठ्यक्रम कुनै खास तहका विद्यार्थीहरूमा बोध तथा अभिव्यक्ति क्षमताको सन्तुलित विकासका लागि तयार गरिएको हुन्छ । यसमा विद्यार्थीको संज्ञानात्मक पक्षको विकासलाई भन्दा सिप पक्षको विकासलाई महत्व दिइन्छ । वस्तुतः सिपमुखी ढङ्गले विधागत पाठ र भाषातत्वगत विषयलाई समायोजन गरी निर्माण गरिने भाषापाठ्यक्रम विद्यार्थी अनुकूल हुनु पर्दछ ।

विधि र सामग्री

प्रस्तुत लेखमा गुणात्मक अनुसन्धान पद्धतिको प्रयोग गरिएको छ। यसमा सामग्रीको संकलन, सत्यापन, वर्गीकरण तथा विवेचनको लागि वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक अध्ययन विधि प्रयोग गरिएको छ। यस आलेखको तयारीका लागि पुस्तकालयीय स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ। माध्यमिक नेपाली पाठ्यक्रम (२०७१) लाई प्राथमिक स्रोतको रूपमा उपयोग गरिएको छ। सम्बन्धित विषयका प्रकाशित पुस्तकहरू, अनुसन्धानहरू, जर्नलहरू र इन्टरनेटलाई तथ्याङ्क सङ्कलनको द्वितीयक स्रोतको रूपमा प्रयोग गरिएको छ।

भाषापाठ्यक्रमका तत्व

भाषापाठ्यक्रमलाई भाषापाठ्यक्रमको आकृति प्रदान गर्ने अवयवहरूलाई भाषापाठ्यक्रमका तत्वहरू भनिन्छ। भाषापाठ्यक्रमका तत्वहरूले भाषापाठ्यक्रमलाई पूर्ण तुल्याउने कार्य गर्दछन्। यस कार्यमा निम्न तत्वहरूको भूमिका उल्लेख्य रहेको हुन्छ :

परिचय : परिचय भाषापाठ्यक्रमको पहिलो अङ्ग हो। यो भाषापाठ्यक्रमको शीर्षकलगत्तै राखिएको हुन्छ। यसमा पाठ्यक्रमको तहगत सन्दर्भ, विद्यार्थी पृष्ठभूमि, निर्मित पाठ्यक्रमका विशेषता, पाठ्यक्रमगत प्रयोजन र सीमा एवम् पाठ्यक्रम निर्माण प्रक्रिया एवम् निर्माताहरूको संलग्नताबारे जानकारीमूलक सूचना प्रविष्ट गरिएको हुन्छ। कतिपय पाठ्यक्रमविद्हरूले भने यस स्तम्भलाई भाषापाठ्यक्रमको परिधीय तत्वका रूपमा उल्लेख गरेका छन् (शर्मा र पौडेल, २०६८)।

तहगत सक्षमता : तहगत सक्षमता भाषापाठ्यक्रमको महत्वपूर्ण अङ्ग हो। यसका आधारमा अन्य अङ्गहरू निर्धारित हुँदै जान्छन्। तहगत सक्षमता साधारण प्रकृतिका हुन्छन्। यस स्तम्भमा भाषाका चार वटै सिपसम्बद्ध सक्षमताको स्थूल प्रस्तुतन गरिएको हुन्छ। यसमा प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक र विश्लेषणात्मक सोच तथा सामाजिक सम्पर्क र सञ्चारबाट विचारहरूको आदान प्रदान गर्ने ध्येय राखिएका सक्षमताहरूलाई बुँदाबद्ध रूपमा प्रस्तुत गरिएको हुन्छ (भुसाल र भट्ट, २०७३)।

कक्षागत सिकाइ उपलब्धि : यो भाषापाठ्यक्रमको अर्को महत्वपूर्ण अङ्ग हो। यसलाई तहगत सक्षमताको लगत्तै प्रस्तुत गरिएको हुन्छ। यसमा कुनै खास कक्षा उत्तीर्ण गरिसकेपछि विद्यार्थीहरूमा प्राप्त हुने भाषिक सिपगत सक्षमताहरूलाई उल्लेख गरिएको हुन्छ। यसमा सिपगत उपलब्धिहरूलाई पृथकीकृत रूपमा बुँदाबद्ध गरिन्छ। नेपाली भाषापाठ्यक्रमहरूमा सुनाइ र बोलाइसम्बद्ध उपलब्धिहरूलाई एकीकृत रूपमा तथा पढाइ र लेखाइगत उपलब्धिहरूलाई अलगअलग शीर्षकमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ (भुसाल र भट्ट, २०७३)। यसनिबद्ध उपलब्धिहरू विशिष्टीकृत रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ। अतः यस स्तम्भमा राखिने सिकाइ उपलब्धिहरू विशिष्ट उद्देश्यको प्रकृतिका हुन्छन्।

विषयवस्तुको क्षेत्र, क्रम र विस्तृतीकरण : भाषापाठ्यक्रमको यस स्तम्भलाई कक्षागत सिकाइ उपलब्धिपछि प्रस्तुत गरिएको हुन्छ। यसमा निर्धारित तहगत सक्षमता र कक्षागत सिकाइ उपलब्धिका आधारमा पाठ्यवस्तु समावेश गरिएको हुन्छ, यस क्रममा भाषिक विधा, विधागत क्षेत्र, भाषातत्व एवम् यससम्बद्ध बोध तथा अभिव्यक्तिमूलक सामग्रीलाई तालिकाबद्ध रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ। यसो गर्दा विधागत एवम् व्याकरणिक वैविध्य तथा बोध आभिव्यक्तिक सामग्रीहरूको व्यवस्थित छनोट र चक्रीय स्तरणमा ध्यान दिइएको हुन्छ (भुसाल र भट्ट, २०७३)।

सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया : भाषापाठ्यक्रमको यस स्तम्भमा सिकाइ सहजीकरणका लागि आवश्यक प्रक्रिया निर्देशित गरिएको हुन्छ। यस क्रममा साहित्यिक र साहित्येतर विधाहरूको शिक्षणका लागि उपयुक्त विधि एवम् कार्यकलापहरू प्रस्तुत गरिएको हुन्छ। अर्थात् यसमा पाठ्यक्रमले तोकेका विषयवस्तुलाई कसरी कुन विधिद्वारा

प्रभावकारी रूपमा शिक्षण गर्न सकिन्छ भन्नेबारे सूचित गरिएको हुन्छ (भुसाल र भट्ट, २०७३) । यस क्रममा प्रस्तुतीकरणत्मक, अभ्यासात्मक, उत्पादनात्मक, पठनबोधतात्मक, प्रयोगात्मक तथा पृष्ठपोषणात्मक कार्यकलापहरू, विद्यार्थीका बहुबौद्धिक सक्षमताहरू, आलोचनात्मक सामर्थ्य, सहकार्यात्मक सिकाइ प्रक्रिया आदि निर्देश गरिएको हुन्छ । साथै विधाका आधारमा सिप शिक्षण र सिपमा आधारित कार्यकलापको व्यवस्था गरिएको हुन्छ ।

मूल्याङ्कन प्रक्रिया : यो भाषापाठ्यक्रमको अन्तिम अङ्ग हो । यस स्तम्भमा भाषापाठ्यक्रमले अपेक्षा गरेका सिकाइ उपलब्धि अनुसार सिकारूहरूमा सक्षमता विकास भए नभएको लेखाजोखा गर्ने तौरतरिकाको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । यस अन्तर्गत कुन पद्धतिद्वारा विद्यार्थी उपलब्धिको मूल्याङ्कन गरिने हो, निर्माणात्मक, निर्णयात्मक वा दुवै कुन प्रकृति अवलम्बन गरिने हो, सोको उल्लेख गरिएको हुन्छ (पौडेल, २०७४) । यसमा सैद्धान्तिक वा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनबारे स्पष्ट व्यवस्था खुलस्त पारिएको हुन्छ । साथै मूल्याङ्कनीय क्षेत्र र अङ्कभारको समेत व्यवस्था गरिएको हुन्छ ।

उल्लिखित तत्वहरूलाई भाषा पाठ्यक्रमका मूलभूत तत्व मानिन्छ । यी तत्वहरूका अतिरिक्त पाठ्यक्रम शीर्षक, पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ पुस्तकलाई पनि पाठ्यक्रमका सूचनामूलक एवम् परिधीय तत्वका रूपमा उल्लेख गर्न सकिन्छ (भुसाल र भट्ट, २०७३) । यिनै तत्वको समष्टिबाट भाषापाठ्यक्रमले निश्चित स्वरूप ग्रहण गर्दछ ।

व्याख्या विश्लेषण

नेपाली भाषापाठ्यक्रमले समष्टिगत स्वरूप ग्रहण गर्नका लागि यसमा अन्तर्भूत हुने शीर्षक, परिचय, तहगत सक्षमता तथा कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विधाको क्षेत्र तथा क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया, मूल्याङ्कन प्रक्रिया, पाठ्यपुस्तक, सन्दर्भ पुस्तक जस्ता अङ्ग उपाङ्गहरूलाई यसको संरचनागत पक्ष भनिन्छ (माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७१, शर्मा र पौडेल, २०६८) । यसमा मूलतः परिचय, तहगत सक्षमता तथा कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विधाको क्षेत्र तथा क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया जस्ता अवयवको अनिवार्यता र अन्य अवयवहरूको समावेशिता अपेक्षित हुन्छ (भुसाल र भट्ट २०७३) । भाषापाठ्यक्रमका यिनै अङ्ग उपाङ्गका आधारमा वर्तमान माध्यमिक नेपाली पाठ्यक्रम (कक्षा ९ र १०) को समीक्षण निम्नानुसार गरिएको छ :

शीर्षक : भाषापाठ्यक्रमको शीर्षक यसको नामकरणसँग सम्बन्धित हुन्छ । यसमा शीर्षकीय नाम तथा यससँग सम्बन्धित अन्य सूचनाहरू पूर्ण र स्पष्ट हुनु पर्दछ । मूलतः भाषापाठ्यक्रमको, शीर्षक, भाषापाठ्यक्रमको प्रकृति (सैद्धान्तिक-प्रयोगात्मक), पूर्णाङ्क, उत्तीर्णाङ्क, तह, कक्षा जस्ता सूचनाहरू यस स्तम्भमा रहनु पर्ने भएकाले यी सबैको सार्थक प्रस्तुतन यसमा गरिएको हुनु पर्दछ । यस दृष्टिले हेर्दा वर्तमान पाठ्यक्रमको शीर्षक नेपाली राखिएको पाइन्छ । यस अन्तर्गत शीर्षकसँग सम्बन्धित भएर आउने पूर्णाङ्क, उत्तीर्णाङ्क, प्रकृति, तह, कक्षा लगायतका कुरा सम्बन्धित स्थानमा उल्लेख गरिएको पाइँदैन । तदपि माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रमको प्रारम्भिक खण्डमा यी सूचनाबारे उल्लेख गरिएको देखिन्छ ।

परिचय : भाषापाठ्यक्रममा शीर्षकको लगत्तै राखिने स्तम्भ परिचय हो । कतिपय विद्वानहरूले शीर्षक र परिचय स्तम्भलाई भाषापाठ्यक्रमका परिधीय स्तम्भ भनेका छन् । यसमा पाठ्यक्रम कुन तहको लागि तयार गरिएको हो, पाठ्यक्रम कस्ता विद्यार्थीको लागि तयार पारिएको हो, यसको विशेषता, प्रयोजन तथा सीमा के हो तथा यसको निर्माण प्रक्रिया तथा निर्माणमा कोको संलग्न भए भन्ने जस्ता पक्षहरूको जानकारीमूलक टिप्पणी गरिएको हुन्छ, हुनु पर्दछ । वर्तमान नेपाली पाठ्यक्रमको परिचय स्तम्भ अन्तर्गत नेपाल र विश्वका विभिन्न देशमा नेपाली भाषाको स्थिति, नेपाली भाषा शिक्षणको महत्व, नेपाली भाषाका माध्यमबाट विद्यार्थीमा विकास गराउनुपर्ने भाषिक सिप, नेपाली भाषा शिक्षणको आवश्यकता, नेपाली भाषापाठ्यक्रमबाट विद्यार्थीहरूमा विकास गराउन खोजिएका चार सिप, सिप विकासका साधनका रूपमा विधाहरू र विधागत प्रकृतिका आधारमा भाषातत्व समावेश गरिएको सन्दर्भ प्रस्तुत गरिएको छ । त्यसैगरी सिकाइ सहजीकरण, सिकाइ शैली तथा मूल्याङ्कन समेटिएको प्रसङ्ग लगायतको चर्चा गरिएको छ । साथै निर्मित पाठ्यक्रमलाई सिपगत सक्षमतामा आधारित, पठनबोध तथा पठन अभिव्यक्ति क्षमताको

विकासमा आधारित भई निर्माण गरिएको कुरा उल्लेख गरिएको छ । यस अन्तर्गत पाठ्यक्रमले जोड दिएका कुराहरूलाई बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यद्यपि बुँदामा मूल्याङ्कन सम्बन्धी कुरा उल्लेख गरिएको पाइँदैन । पाठ्यक्रम निर्माण प्रक्रिया, विद्यार्थी मनोविज्ञान, निर्माणगत संलग्नता एवम् पाठ्यक्रमगत सीमालाई समेत समेटिएको देखिँदैन ।

तहगत सक्षमता : यो भाषापाठ्यक्रमको महत्वपूर्ण अङ्ग हो । यसका आधारमा अन्य अङ्गहरू निर्धारित हुँदै जान्छन् । तहगत सक्षमता साधारण प्रकृतिका हुन्छन् । यस स्तम्भमा भाषाका चार वटै सिपसम्बद्ध सक्षमताको स्थूल प्रस्तुतन गरिएको हुन्छ । यसमा प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक र विश्लेषणात्मक सोच तथा सामाजिक सम्पर्क र सञ्चारबाट विचारहरूको आदानप्रदान गर्ने ध्येय राखिएका सक्षमताहरूलाई बुँदाबद्ध रूपमा प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । वर्तमान विकसित तथा परिमार्जित नेपाली भाषापाठ्यक्रममा साधारण उद्देश्यहरूलाई तहगत सक्षमताका रूपमा उल्लेख गरिएको छ । उल्लिखित तहगत सक्षमतालाई सम्बन्धित तहसम्बद्ध तुल्याई प्रस्तुत गरिएको छ । यस अन्तर्गत निर्दिष्ट तह पूरा गर्दा विद्यार्थीहरूले हासिल गर्ने उपलब्धिहरू प्रस्तुत गरिएको पाइँन्छ । जसलाई १७ वटा बुँदामा उल्लेख गरिएको छ । उल्लिखित बुँदाहरूलाई शाब्दीकरण स्वरूपमा प्रस्तुत गरिएको देखिँन्छ । यद्यपि कतिपय तहगत सक्षमताहरू भने मापनीय छैनन् ।

कक्षागत सिकाइ उपलब्धि : यो भाषापाठ्यक्रमको अर्को महत्वपूर्ण अङ्ग हो । यसलाई तहगत सक्षमताको लगत्तै प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । यसमा कुनै खास कक्षा उत्तीर्ण गरिसकेपछि विद्यार्थीमा प्राप्त हुने भाषिक सिपगत सक्षमताहरूलाई उल्लेख गरिएको पाइँन्छ । यसमा सिपगत उपलब्धिहरूलाई पृथकीकृत रूपमा बुँदाबद्ध गरिन्छ । हाम्रा भाषापाठ्यक्रमहरूमा सुनाइ र बोलाइसम्बद्ध उपलब्धिहरूलाई एकीकृत रूपमा तथा पढाइ र लेखाइगत उपलब्धिहरूलाई अलगअलग शीर्षकमा उल्लेख गरिएको पाइँन्छ । यस निबद्ध उपलब्धिहरू विशिष्टीकृत रूपमा प्रस्तुत गरिन्छन् । यिनको प्रस्तुतिमा विशिष्टता, मापनीयता, सिप सन्तुलन, स्पष्टता, तार्किकता, प्रयोजनपरकता, विषय सङ्केतन, विद्यार्थी केन्द्रितता, समसामयिकता भाषिक दक्षतामा आधारित हुनुपर्ने जस्ता पक्षलाई ध्यान दिइएको हुन्छ । वर्तमान नेपाली भाषापाठ्यक्रममा विशिष्ट उद्देश्यहरूलाई कक्षागत सिकाइ उपलब्धिको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस अन्तर्गत भाषिक सिपगत कुराहरू समेटिएको छ । यसमा सुनाइ र बोलाइ सिप, पढाइ सिप र लेखाइ सिपसम्बद्ध उपलब्धिहरू उल्लेख गरिएको पाइँन्छ । यस क्रममा कक्षा ९ का लागि सुनाइ र बोलाइ सिपसम्बद्ध १५, पढाइ सिपसम्बद्ध ११ र लेखाइ सिपसम्बद्ध १२ वटा सक्षमताहरू प्रस्तुत गरिएको छ भने कक्षा १० मा सुनाइ र बोलाइ सिपका १७, पढाइ सिपका १५ र लेखाइ सिपका १५ वटा सक्षमताहरू प्रस्तुत गरिएको छ । यस दृष्टिले कक्षा ९ र १० मा समाविष्ट कक्षागत सिकाइ उपलब्धिको सङ्ख्या ८५ रहेको देखिँन्छ । साथै समाविष्ट उद्देश्यहरूमा तहगत एवम् सिपगत एकीकृतता समेत पाइँन्छ । तदपि कतिपय कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू गर्न मापनीय छैनन् ।

विषयवस्तुको क्षेत्र, क्रम र विस्तृतीकरण : भाषापाठ्यक्रमको यस स्तम्भलाई कक्षागत सिकाइ उपलब्धिपछि प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । यसमा निर्धारित तहगत सक्षमता र कक्षागत सिकाइ उपलब्धिको आधारमा पाठ्यवस्तु समावेश गरिएको हुन्छ । यस क्रममा भाषिक विधा, विधागत क्षेत्र, भाषातत्व एवम् यससम्बद्ध बोध तथा अभिव्यक्तिमूलक सामग्रीलाई तालिकाबद्ध रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ । यसो गर्दा विधागत एवम् व्याकरणिक वैविध्य तथा बोध, अभिव्यक्तिक सामग्रीहरूको व्यवस्थित छनोट र चक्रीय स्तरणमा ध्यान दिइएको हुन्छ । वर्तमान नेपाली भाषापाठ्यक्रममा यस स्तम्भ अन्तर्गत कक्षा ९ र १० का लागि विधा र भाषातत्वको क्षेत्र र क्रम छुट्टाछुट्टै तोकिएको पाइँन्छ । यस अन्तर्गत जम्मा ७ वटा विधा (कथा, कविता, जीवनी, निबन्ध रूपक, चिठी, दैनिकी) समावेश गरिएको छ । भाषातत्व तथा बोध र अभिव्यक्तिलाई पाठगत आधारमा प्रस्तुत गरिएको छ । निर्दिष्ट विधा, भाषातत्व तथा बोध र अभिव्यक्तिलाई स्तरण मिलाएर प्रस्तुत गरिएको छ । कक्षा नौ र दसका लागि १६-१६ वटा पाठ उल्लेख गरिएको देखिँन्छ । जसमध्ये कथा अन्तर्गत लौकिक, ऐतिहासिक, बालमनोवैज्ञानिक, सामाजिक, पौराणिक, मनोवैज्ञानिक, कविता अन्तर्गत नीति वा संस्कृतिप्रधान, प्रकृतिप्रधान, समाजप्रधान, जीवनी अन्तर्गत राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय, निबन्ध अन्तर्गत सामाजिक, प्राविधिक तथा व्यावसायिक, सांस्कृतिक, रूपक अन्तर्गत वक्तृता, संवाद, मनोवाद, वादविवाद, एकाङ्की, चिठी अन्तर्गत घरायसी, कार्यालयीय निवेदन, व्यापारिक र दैनिकी अन्तर्गत दैनन्दिनका घटनासम्बद्ध दैनिकी समावेश गरिएको छ ।

व्याकरण खण्डमा भने काल, शब्दवर्ग, वाक्य परिवर्तन, शब्दनिर्माण, कारक, विभक्ति, समास, लेख्य चिन्ह, धातु, वर्णविन्यास, वाच्य, मूल र व्युत्पन्न शब्द, वाक्यका प्रकार, वाक्य संश्लेषण र विश्लेषण लगायत प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ। बोध र अभिव्यक्ति खण्डमा घटना वर्णन, जीवनी लेखन, अनुच्छेद रचना, निबन्ध रचना, वक्तृता रचना, चिठी लेखन, कविता रचना, दैनिकी लेखन, सारांश लेखन, संवाद रचना, विज्ञापन लेखन, मनोवाद रचना, वादविवाद लेखन, कथा लेखन लगायतका विषयवस्तु उल्लेख गरिएको छ।

सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया: निर्दिष्ट विषयवस्तु शिक्षणका लागि गरिने कार्य नै सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया हो। यसलाई सिकाइ शिक्षण कार्यकलाप पनि भनिन्छ। यो शिक्षक-विद्यार्थीको संयुक्त प्रयासमा सञ्चालन हुन्छ। यसमा पाठ्यक्रमले तोकेका विषयवस्तुलाई कसरी कुन विधिद्वारा प्रभावकारी शिक्षण गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा सूचित गरिएको हुन्छ। यसमा कार्यकलापसम्बद्ध विविध शीर्षकहरू प्रस्तुत गरी तिनको प्रायोगिक व्याख्या गरिएको हुन्छ। वर्तमान माध्यमिक नेपाली भाषापाठ्यक्रममा यस स्तम्भ अन्तर्गत निम्न छ वटा प्रक्रिया प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ:

क्रियाकलाप: यस प्रक्रियाअन्तर्गत सिकाइ सहजीकरणका प्रस्तुतीकरणात्मक, अभ्यासात्मक, उत्पादनात्मक, पठनबोधात्मक, प्रयोगात्मक तथा पृष्ठपोषणात्मक क्रियाकलाप उल्लेख गरिएको छ।

बहुबौद्धिकता: यस अन्तर्गत विद्यार्थीमा निहित भाषिक, तार्किक, दृश्यात्मक, साङ्गीतिक, आन्तरिक, अन्तर्वैयक्तिक, प्राकृतिक आदि बौद्धिकताका आधारमा क्रियाकलाप र सामग्री तयार पारी शिक्षण गनुपर्ने कुरा दर्साइएको छ।

आलोचनात्मक सोच: यस अन्तर्गत सुनाइ र पढाइबाट विचार निर्माण, व्यक्त गर्ने सिप, विश्लेषण क्षमता, सृजना, सम्पादन, मूल्याङ्कन गर्न सक्ने क्षमताको विकास जस्ता आलोचनात्मक सिपको विकास गर्ने गरी शिक्षण गर्नु पर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ।

सहकार्यात्मक (व्यक्ति र समूह कार्य): यस अन्तर्गत सिकाइ शिक्षणका क्रममा विद्यार्थीलाई व्यक्तिगत र समूहगत कार्य दिने, प्रस्तुतीकरण गर्न लगाउने, भाषिक सिपको अभ्यास गराउने, विभिन्न खेल तथा लेखनमा संलग्न गराउने लगायतका कुरा उल्लेख गरिएको छ।

विधाका माध्यमबाट सिपहरूको शिक्षण: यस अन्तर्गत साहित्यिक विधाका माध्यमबाट विभिन्न भाषिक सिपको विकास गराउने गरी शिक्षण गर्नु पर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। यस क्रममा विधालाई विशुद्ध पाठका रूपमा नभई तिनलाई बोध अभिव्यक्ति क्षमताको विकासमा उपयोग गर्नु पर्ने कुरा दर्साइएको छ। साथै भाषातत्वलाई अलग्गै नभई पाठका आधारमा शिक्षण गर्नु पर्ने कुरा सुभाइएको पाइन्छ।

सिपहरूमा आधारित क्रियाकलाप: यस अन्तर्गत भाषिक सिपको विकासका लागि सुनाइ सिप अन्तर्गत वर्ण र वाक्य विभेदीकरण, श्रुतिलेख, श्रुतिरचना, बुँदा टिपोट, श्रुतिबोध जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ।

मूल्याङ्कन: यो भाषापाठ्यक्रमको अन्तिम अङ्ग हो। यसमा निर्दिष्ट सिकाइ उपलब्धि अनुसारको सफलता प्राप्त भयो वा भएन भनी उपलब्धि लेखाजोखा गर्ने परीक्षणको कार्य निर्देश गरिएको हुन्छ। यस अङ्गमा अपेक्षित सक्षमता हासिल भए नभएको मूल्याङ्कन कसरी गर्ने भन्ने बारे स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको हुन्छ। वर्तमान नेपाली भाषापाठ्यक्रममा यस स्तम्भ अन्तर्गत विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया अक्षराङ्कन पद्धतिद्वारा हुने कुरा उल्लेख गरिएको छ। यसका लागि निरन्तर, निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई अवलम्बन गरिने कुरा उल्लेख गरिएको छ। यसमा निरन्तर मूल्याङ्कन अन्तर्गत प्रयोगात्मक वा परियोजना कार्य, कक्षा सहभागिता, सृजनात्मक कार्य, कक्षा कार्य, उपलब्धि परीक्षा, निर्माणात्मक मूल्याङ्कन अन्तर्गत निरीक्षण, व्यक्तिगत र सामूहिक छलफल, लिखित परीक्षा, हाजिरीजवाफ, प्रश्नोत्तर, कक्षाकार्यको परीक्षण, भाषिक व्यवहारको अवलोकन र तिनको अभिलेखन जस्ता कुरा प्रस्तुत गरिएको छ। कक्षा कार्यकलापका सिलसिलामा प्रयोगात्मक कार्यकलापसमेत गराउने कुरा उल्लेख गरिएको छ। यसमा

भाषाका चार वटै सिपको मूल्याङ्कन गरिने कुरा प्रस्तुत गरिएको छ । कक्षा ९ र १० मा सुनाइ र बोलाइको २५ प्रतिशत प्रयोगात्मक मूल्याङ्कन र पढाइ र लेखाइको ७५ प्रतिशत सैद्धान्तिक मूल्याङ्कन गरिने कुरा उल्लेख गरिएको छ । साथै सैद्धान्तिक मूल्याङ्कनार्थ कक्षा ९ र १० का लागि एउटै तालिकामा मूल्याङ्कन क्षेत्र, विधा र अङ्कभार (प्रतिशतमा) उल्लेख गरिएको छ, तर प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनार्थ आवश्यक मूल्याङ्कनीय क्षेत्र र अङ्कभार भने उल्लेख गरिएको छैन ।

भाषा पाठ्यपुस्तक तथा सन्दर्भ पुस्तक: भाषापाठ्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि विद्यार्थीले पढ्ने पने अधिकारिक सामग्री भाषा पाठ्यपुस्तक हुन् । यस्ता सामग्रीहरू व्यक्तिगत तथा सामूहिक प्रयासमा संस्थागत तथा व्यक्तिगत रूपमै प्रकाशित हुन सक्छन् । त्यसैगरी विद्यार्थीको समग्र विकासका लागि साहायक हुने सन्दर्भ पुस्तकहरूलाई पनि भाषा पाठ्यक्रममा सङ्केत गरिएको हुनु पर्दछ । विद्यालय तहका भाषापाठ्यक्रममा भने यो स्तम्भ उल्लेख गरिएको पाइँदैन । भाषा पाठ्यपुस्तकको निर्माण सरकारी प्रयासमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रद्वारा गरिने प्रावधान रहेको तथा सन्दर्भ पुस्तक छनोट तथा प्रयोगमा शिक्षक तथा विद्यार्थीको स्वविकेक नै प्रधान हुने दृष्टिकोण हाम्रो परिवेशमा रहिआएको छ ।

निष्कर्ष

भाषापाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष बनाउने प्रयत्न गरिनु, पाठ्यक्रमलाई उपयोगी, प्रयोगात्मक र व्यावहारिक बनाइनु, भाषिक सक्षमतालाई महत्व दिइनु सिपमा आधारित भई सिकाइ उपलब्धि निर्धारण गरिनु यस पाठ्यक्रमका सबल पक्ष मान्न सकिन्छ । त्यसैगरी यसमा अभ्यास र क्षमता अभिवृद्धि गर्न रचनामुखी विषयवस्तु राखिएको छ । विधा तथा पाठ्य विषयको छनोट र स्तरगत उपयुक्ततामा पर्याप्त ध्यान दिइएको छ । विधा र व्याकरणको क्षेत्र र क्रम स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरिएको छ । विषयवस्तुको प्रस्तुतिमा चक्रीय स्तरगत अवलम्बन गरिएको छ । व्याकरणलाई रचनात्मक बनाई भाषा प्रयोगको आधार बनाइएको छ । व्याकरण शिक्षणलाई सैद्धान्तिकभन्दा प्रकायमुखी बनाइएको छ । सिकाई सहजीकरण प्रक्रियाको पर्याप्त निर्देशन गरिएको छ । साथै सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनको व्यवस्था गरिएको छ । तदर्थ वर्तमान भाषापाठ्यक्रममा शीर्षक स्तम्भ अन्तर्गत पूर्णाङ्क, उत्तीर्णाङ्क, पाठ्यक्रम प्रकृति, तह वा कक्षा सङ्केत जस्ता सूचना राखिएको छैन । परिचय स्तम्भ अन्तर्गत पाठ्यक्रम निर्माण प्रक्रिया, निर्माणमा संलग्नता, विद्यार्थीको पृष्ठभूमि, पाठ्यक्रमका सीमा जस्ता सूचनामूलक जानकारी राखिएको छैन । समाविष्ट कतिपय तहगत सक्षमता र कक्षागत सिकाइ उपलब्धि मापनीय छैनन् । विधाको क्षेत्र तथा क्रम सङ्केत गरिएको छ तर विधागत पाठहरूको निश्चित कितान गरिएको छैन । यसले पाठ्यपुस्तक लेखकलाई अन्यौलग्रस्त एवम् पूर्वाग्रही बनाउने सम्भावना रहन्छ । शिक्षण विधिका स्थूल स्वरूपको चर्चा तथा प्रयोग तरिका एवम् प्रक्रिया उल्लेख गरिएको छैन । मूल्याङ्कन खण्ड अन्तर्गत भाषिक सिप (सुनाइ र बोलाइ) को क्षेत्र र अङ्कभार राखिएको छैन । सम्भाव्य शिक्षण सामग्री तोकिएको छैन । पाठ्यपुस्तक र सन्दर्भ पुस्तक सम्बन्धी जानकारी छैन । यस्ता केही त्रुटिकरु रहेपनि समग्रमा भाषापाठ्यक्रमको संरचना भने उपयुक्त देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री सूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज. (२०६३), *भाषा शिक्षण : केही परिप्रेक्ष तथा पद्धति*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
 एस. आर. ई. एन्ड सिम्पसन जे. एम. वाई., (सम्पा.), (१९९४), *इन्साक्लोपेडिया अफ ल्याङ्ग्वेज एन्ड लिङ्ग्विस्टिक्स*, भोलुम ६ ।
 ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०७०), *नेपाली भाषा शिक्षण : परिचय र प्रयोग*, काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन ।
 ढुङ्गेल, भोजराज र दाहाल, दुर्गाप्रसाद (२०७३) *भाषा पाठ्यक्रम, भाषा पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षण पद्धति*, काठमाडौं : एम. के पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।
 पौडेल, माधवप्रसाद (२०७४), *भाषा पाठ्यक्रम, भाषा पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षण पद्धति*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

- बेरी, एम.(सन् १९७७), एन इन्ट्रोडक्सन टु सिस्टेमिक लिङ्ग्विस्टिक्स, (भोल्युम १ र २), लन्डन : वाटसफोर्ड ।
माध्यमिक नेपाली भाषापाठ्यक्रम, (२०७१), पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, सानोठिमी भक्तपुर ।
- भुसाल, केसव र भट्ट महेश प्रसाद (२०७३), *माध्यमिक नेपाली शिक्षक मार्गदर्शिका*, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेसन्स प्रा. लि. ।
- रिमाल, डिल्लीराम (२०५७), *नेपाली शिक्षण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- विल्किन्स, डी. ए. (१९७२), *लिङ्ग्विस्टिक्स इन ल्याङ्ग्वेज टिचिङ*, लन्डन : एडवार्ड आर्नोल्ड ।
- शर्मा, केदार प्रसाद र पौडेल, माधव प्रसाद (२०६७), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
-